

Διότι αὐτὸ σημαίνει νὰ μὴ σὲ ἵδω. "Εως ἐκεῖ δὲν θὰ φθάσω ποτέ. Θὰ ἔλθω εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ θὰ φύγω τὴν ἄλλην ἡμέραν, διὰ Πάτρας πάλιν. Ἐτοίμασε λοιπὸν τὰ πράγματά μου.

Τί αἰσθάνομαι, σοῦ τὸ ἔγχραιφα. Πηγαίνω νὰ κάμω τὸ καθῆκον μου· ἀλλ᾽ ἀνόρεκτα πλέον. Εἰς ἔνα πρᾶγμα νὰ εἶσαι βεβαία: διὰ τὸ φυλαχθῶ. Εἰς αὐτὸ σοῦ τὸ δρκίζομαι. Θὰ φυλαχθῶ πολὺ περισσότερον παρὰ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Θὰ σοῦ γνωίσω σῶος καὶ ἀκέραιος.

"Εὰν ἐπέστρεψες τὸ κρεββάτι μου ἐκστρατείας, ἀγόρασέ μου ὅλο ἀπὸ τὴν Στρατιωτικὴν Ἔρωσιν, διότι δὲν θὰ πάρω ἀπὸ ἕδω· εἶναι πολὺ βαρὺ καὶ δὲν ἔχω ἄλλωςτε καιρόν. Ἐπίσης πάρε μου δύο βελέντζες μάλλινες. Τὸ καλλίτερον, γράψε εἰς τὸν Νίδερ νὰ σοῦ στείλῃ δύο στρατιωτικὲς καὶ δίδω ἀπόδειξιν—εἶναι καλλίτεραι ἀπὸ δλας.

"Ἐτοίμασε ἐπίσης τὴν σέλλαν μου τὴν παλαιάν, βάλε νὰ μοῦ τὴν καθαρίσουν, κλπ.

Τὰ ἄλλα τῆς ἐκστρατείας τὰ εἰξεύρεις.

Δὲν εἶναι ἔχθρικὴ πρᾶξις τοῦ Δούσμανη ἀντῆ. Τουρκαντίον, εἶναι φρικὴ—θὰ σοῦ τὸ ἔξηγήσω. "Ωστε φυλάξου ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράσῃς παράπονα.

Παράγγειλε τοῦ Νίδερ, ἀν εἶναι δυνατόν, νὰ σοῦ δώσῃ ἔνα στρατιώτην καλόν, τὸν δύοιον νὰ πάρω μαζύ μου εἰς Ἡπειρον ὡς ὑπηρέτην μου.

1913

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΦΙΛΙΠΠΙΑΣ, 13 Ιανουαρίου 1913.

"Εφθασα ἕδω προχθὲς τὸ βράδυ μετὰ βασανισμένο ταξεῖδι. Ἰδίως ἀπὸ Λευκάδα καὶ πέραν ὑπέφερα ἀπὸ τὴν θάλασσαν πολύ. Ἐκαμνα ἐμετὸν ὅλην τὴν νύκτα.

"Εδῶ μὲ ὑπεδέχθησαν ἔκτακτα δλοι, καὶ δ Δούσμανης. Ὅπο ἔποιφιν κατοικίας καὶ λοιπῶν οἰκονομήθην πολὺ καλά. Χθές, ὅλην τὴν ἡμέραν, ἔκαμνα ἀναγρωρίσεις μὲ Δούσμανην καὶ λοιπούς. "Ο στρατὸς μᾶς ὑπεδέχθη ὡς Μεσσίας. Τὸν Σαπουντζάκην ἔξεκολλήσαμεν ἀπὸ τὸν Διάδοχον καὶ ἐστάλη εἰς τὰ βουνά.

"Η θέσις θὰ ἀλωθῇ βραδέως καὶ βῆμα πρὸς βῆμα. Ἄλλα, δπως σοῦ εἶπα, ἐλπίζω δτι τέλος Ιανουαρίου θὰ εἶμαι αὐτοῦ.

Εἶμαι ἥσυχος καὶ γαλήνιος, πολὺ περισσότερον παρὰ εἰς τὸ Λονδίνον. Μὲ τὸν Δούσμανην ἐλησμονήθησαν δλα.

Φιλιππιάς, 16 Ιανουαρίου 1913.

"Ἐπωφελοῦμαι τῆς ἀναχωρήσεως ἐνὸς ἀξιωματικοῦ διὰ νὰ σοῦ στείλω δολίγας λέξεις. Εἶμαι πολὺ καλά, ἐν ἀρμονίᾳ ἕδω μὲ δλονς. "Εσπασα εἰς τὴν δουλειά. Τὰ πράγματα ἕδω πηγαίνουν πολὺ καλά, ἀλλὰ βραδέως.

Φιλιππιάς, 20 Ιανουαρίου 1913.

Αὐτὸς δ πόλεμος ἥτον τρομερός, ἰδίως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διότι, ἀπὸ τὰς 20 Σεπτεμβρίου καὶ ἔπειτα, οἱ ἄλλοι σύμμαχοι εἶχαν ἀνακωχήν, ἐνῷ ἡμεῖς ἐπολεμούσαμεν. Τὸ τί ὑπέφερεν δ στρατὸς εἰς τὴν Ἡπειρον δὲν περιγράφεται. "Αλλὰ καὶ τί ἥρωϊσμὸν ἔδειξεν!

Τὰ Γιάννινα θὰ τὰ πάρωμεν, ἀλλὰ θέλομεν καιρόν. Ποὺν ἀπὸ ἡμᾶς ἐβιάσθησαν πολύ, καὶ δὲν ἐμελέτησαν διόλον τὴν ἐπιχείρησιν. Πολλαὶ γνῶμαι καὶ σχέδια, ἀλλὰ δλα ἥσαν γενικὰ—κανὲν δὲν ἔξηταζε τὰς λεπτομερείας. Καὶ

αἱ λεπτομέρειαι εἶναι σχεδὸν τὸ πᾶν. Ὡστε ενδήκαμεν πολλὰ σχέδια, ἀλλὰ καμίαν φροντίδα, οὕτε διὰ πυρομαχικά, οὕτε δι' ἐργαλεῖα μηχανικοῦ, οὕτε διὰ τροφῆν, οὕτε διὰ νομῆν, οὕτε διὰ μέσα μεταφορᾶς, οὕτε διὰ κατασκήνωσιν τῶν ἀνδρῶν, οὕτε..., οὕτε...

Τὸ σπουδαῖον δὲν εἶναι τὸ σχέδιον, ἀλλ᾽ ή ἐπιμέλεια καὶ ή μεθοδικότης τῆς ἐκτελέσεως. Καὶ τὸ χειρότερον σχέδιον δύναται νὰ ἐπιτύχῃ λαμπρά, ἀρκεῖ νὰ ἐκτελεσθῇ μὲν ἐπιμονὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς δλας του τὰς λεπτομερείας.³ Εγώ ἐπῆγα σχεδὸν παντοῦ διὰ νὰ ἔδω δ., τι ἐπρεπε, μὲ τὰ μάτια μου. Εἰς τὸ πυροβολικόν, εἰς τὰς προφυλακάς, εἰς τὸ δεξιόν—ὅπου ἐπορχωρήσαμεν, σχεδὸν ἔως τὰ χαρακώματα τοῦ ἔχθροῦ, προφυλαγμένος πάντοτε, καὶ ἐσπούδασα καλὰ δῆμη τὴν κατάστασιν καὶ ἔπειτα ἀρχίσαμεν ὅλα μεθοδικῶς. ⁴ Άλλα, ἔνεκα τῆς ἀταξίας ποὺ ἐπενδύτει, χρειάζεται πλέον καιρὸς καί, δυσιγχῶς, καὶ αἷμα.

Τὰ Γιάννηρα δμως θὰ τὰ πάρωμεν! Ἐκτὸς ἐὰν συμπέσῃ ἐν τῷ μεταξὺ εἰσίσην.

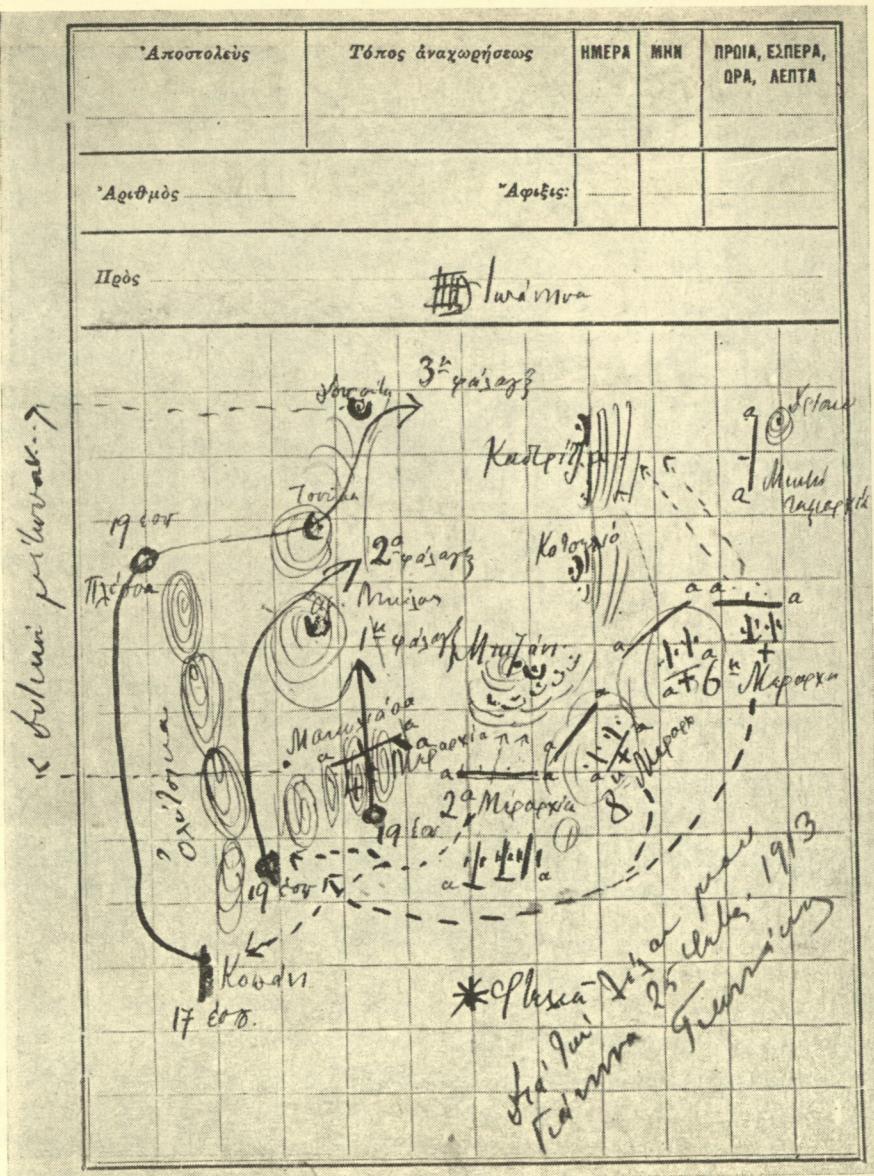
Φιλιππιάς, 24 Ιανουαρίου 1913.

³Ἐγέλασα μὲ δσα μοῦ ἔγραφες διὰ τὴν προῖκα τοῦ Βενιζέλου καὶ μὲ δσα ὅτα ἐπαιρονα εἰς τὸ Λονδίνον. Οὕτε καὶ νὰ τὸ φαντασθῶ εἰμπορῶ. Εἶναι σὰν νὰ μοῦ λέσ: ξέχασε τὴν ζωή σου, τὸν ἑαυτόν σου, φαντάσου πώς δὲν εἶσαι σύ, καὶ πές μου τί θὰ ἔκαμνες! Πῶς εἶναι δυνατόν! ⁴Ο Γιαννάκης ποὺ ὅτα ἐπαιρετε τὸ ἐκατομμύριον δὲν θὰ ἴμουν ἐγώ τὸν φαντάζομαι ως ἔνα ξένον πρός ἐμὲ ἄνθρωπον. Λὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ τὸν ἑαυτόν μου χωρὶς ἐσὲ — τόσον εἶσαι σφικτὰ ἐνωμένη μὲ τὴν ζωήν μου, ἀπὸ τὴν ἀρχῆν της ἔως τώρα.

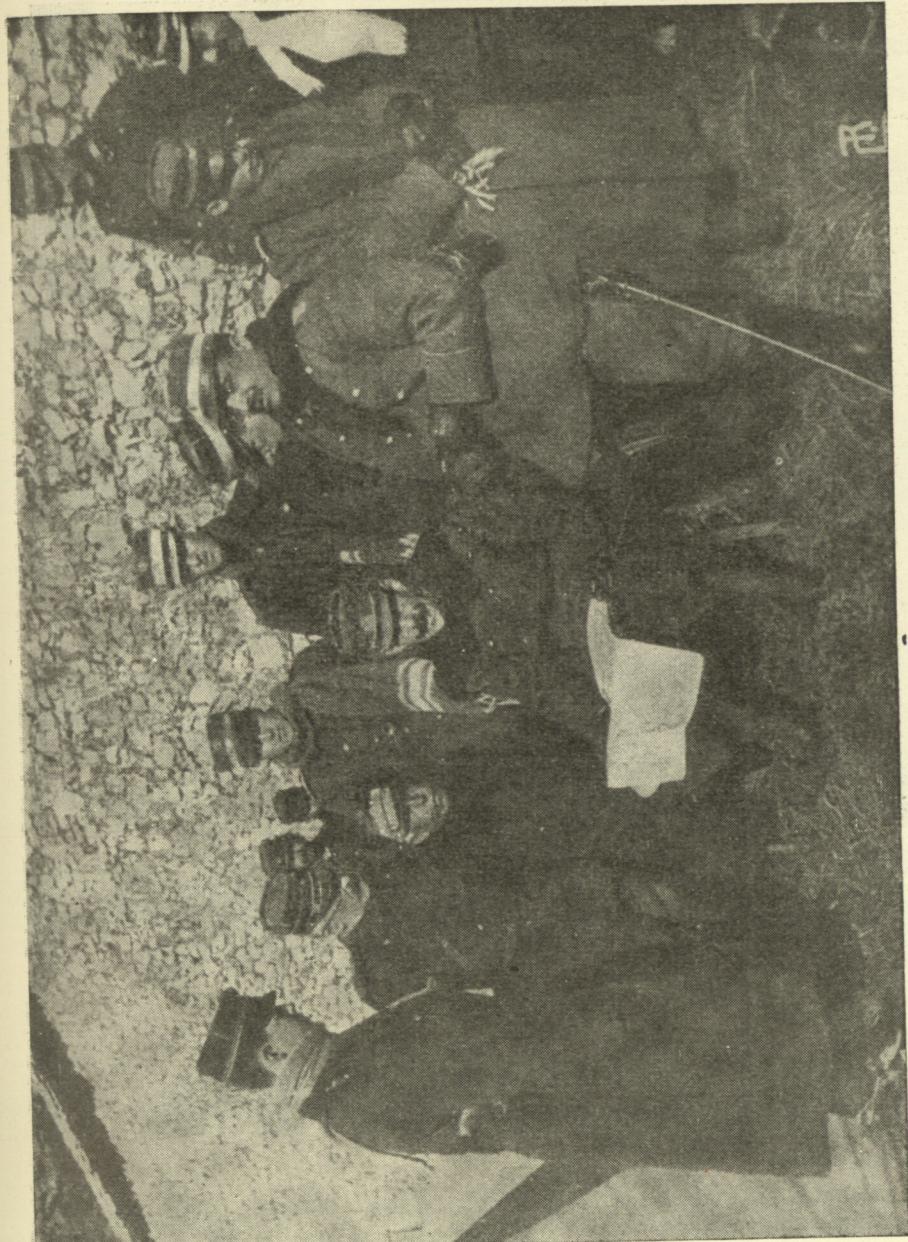
Προχθὲς ἔκαμα ἀναγνώσιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ ἀριστερόν μας· κακο-
τοπιὲς καὶ λάσπες· ἔδαφος φοβερό. Τώρα ἔχω πλήη ἵδεαν τοῦ συνόλου.
Τὸν ἐχθρὸν τὸν ἔχομεν ζαλίσει. Αἱφνιδίως, τὴν νύκτα, εἰς τὴν 1 ὥρα,
τοῦ κάμνομεν τρομερὸν κανονίδι καὶ ἐπειτα παύομεν. Μετὰ 5 ἢ 6 ὥρας, ἀρ-
χίζομεν πάλιν. Τὴν ἡμέραν τοῦ στέλλομεν τὰ ἀεροπλάνα καὶ τοῦ βρέχουν
δρίδας. Αὐτὰ δла, ἐννοεῖται, εἶναι δευτερεύοντα. Διότι τὸ πρωτεῦον εἶναι
ἡ ἔφοδος, ἡ δροία ὅτα γίνῃ εἰς μίαν στιγμὴν ποὺ κανεὶς δὲν ὅτα γνωρίζῃ.
Τώρα τὴν προετοιμάζομεν βραδέως, μὲν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν, διὰ τὰ εἶναι
κτύπημα τελειωτικόν. Ἀλλὰ ὅτα περάσῃ καιρὸς ἀκόμα. Αὐτοῦ πρέπει τὰ κά-
μετε ὑπομονήν. Ἀπὸ δα σοῦ γράφω περὶ πολέμου εἰς κανένα τὰ μὴ λέγης
τίποτε. Καὶ ἐν γένει, δταν σὲ ἐρωτοῦν: σιωπή!

1913.—[Χάρτης τῆς ὁνυμωμένης περιοχῆς τῶν Ιουανίνων. (Βλ. σελ. 199 επ.).

1913.—Σκαρίφημα τῆς μάχης τῶν Ιωαννίνων, ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ, συνημμένο στὸ γράμμα του τῆς 25 Φεβρουαρίου 1913. (Βλ. σελ. 206).

1913.—Πολιορκία Ιωαννίνων.—Ο Διάδοχος στὸ Στρατηγεῖο τοῦ Εμπν. Αγα μὲ τὸ 'Επιτελείο του καὶ Πολιορκεῖς.
Ο Μεταξᾶς όρθιος έμπρος δεξιά. Διακρίνονται έπιστος οἱ Δούρμανης, Πάλλης καὶ Στράτιος.

Τὸ Ἀργυρόκαστρο ἀπὸ τὸ Κάστρο τοῦ. (Βλ. σελ. 211).

1913.—Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος μὲ τὸ ἐπιτελεῖο του στὸ Ἐμīν Ἀγᾶ.—Ο 'Ι. Μεταξᾶς εἶναι ὁ δεύτερος ἀριστερά.

1913.—Ο Διάδοχος Κωνσταντίνος μὲ μερικοὺς Πρίγκηπες καὶ ἀξιωματικοὺς στὰ Γιάννενα.—Ο 'Ι. Μεταξᾶς εἶναι ὁ δεύτερος ἀπὸ δεξιά, καὶ δεξιὰ τοῦ Μεταξᾶ ὁ Β. Δούσμανης.

1912/1913.—Στὸ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο Θεσσαλονίκης: Διακρίνονται οἱ ἵατροὶ Σερδάρης, Σταθόπουλος, Γερούλανος (3), Μανοῦσος, Εὐστρατιάδης (2), Καναβάτσογλου, Κεφαλλωνίτης, Ξυλούρης, Ἀγγελίδης, Μηναΐος, Καρβούνης, Πανουργιᾶς.

Τὸν Ἰπποκράτην εἶδα καὶ τοῦ περιώρισα τὰς ἀπαισιοδοξίας.

Σοῦ γράφω *par lambeaux*—μὲ διακόπτουν κάθε στιγμή. Δὲν φαντάζεσαι τί δουλειὰ ἔχω. Εἶναι νύκτα ὥραια ἀπόψε, ἀλλὰ μετ' ὀλίγην ὥραν θὰ ἀρχίσῃ τὸ κανονίδι πάλι. Πότε θὰ τελειώσωμεν;

Φιλιππιάς, 28 Ἰανουαρίου 1913.

Ἐδῶ, ἀρχισαν καὶ τακτοποιοῦνται τὰ πράγματα. Ἡταν ἔνα χάος ἀπεργίαραπτον. Ἀλλὰ θὰ ἀργήσωμεν. Πηγαίνομεν πολὺ σιγά· πρὸ πάντων διότι διστρατὸς εἶναι ἀπηνδημένος τρομερά· πλῆθος ἀσθενῶν καὶ συντετριμμένων ἀπὸ τὸν κόπον, ὡστε πρέπει νὰ πηγαίνωμεν πολὺ προσεκτικά. Οἱ Τοῦρκοι εἶναι εἰς πολὺ χειροτέραν κατάστασιν.

Φιλιππιάς, 29 Ἰανουαρίου 1913.

Ἐδῶ, ἔξαπολονθεῖ δ βραδὺς καὶ ἀδιάκοπος ἀγών. Τώρα πλησιάζομεν τὸ πυροβολικόν μας. Σκάβομεν δρόμους μέσα εἰς τὸν βράχον. Εἶναι μία πάλι βραδεῖα, ἀγρία, δμοία μὲ τὸν πολέμον τῷν ἀγρίῳν. Ὁτι θὰ ὑπερισχύσωμεν εἰς τὸ τέλος εἴμαι βέβαιος. Ἀλλὰ πότε; Εἶναι πολιορκίαι ποὺ ἐκράτησαν χρόνια. Ἀλλὰ θὰ ἐπιμείνωμεν μέχοι τέλονς. Τὸν ἀποσπῶμεν τὸ ἔδαφος βῆμα πρὸς βῆμα. Ἐὰν ἡμεθα ἐδῶ ἀπ' ἀρχῆς, θὰ ἦσαν διαφορετικά· θὰ εἴχαμεν ἥδη τελειώσει.

Φιλιππιάς, 6 Φεβρουαρίου 1913.

Εἴμαι πολὺ καλὰ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, καὶ σωματικῶς καὶ ἡμικῶς. Διότι ἡ ἐπιχείρησις πηγαίνει πολὺ καλά. Βραδέως, πολὺ βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Ἐνα φρούριον δὲν παίρνεται μὲ ἔνα πήδημα. Αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς εὐκόλου ἀλώσεως εἶναι τὸ λάθος τοῦ Σαποννιτζάκη καὶ τῆς κυβερνήσεως. Οὕτε ὑπάρχει φρούριον ἀπόρθητον, δπως ἐνόμιζεν ὁ Παπαβασιλείον. Τὰ Ιωάννινα θὰ ἀλωθοῦν μὲ τέχνην πολιορκητικήν, τὴν δποίαν ἐφαρμόζομεν ἡμεῖς. Καὶ πάλιν προχωροῦμεν σχετικῶς ταχέως. Πόσον καιρὸν ἔκαμεν ἡ Πλέβνα; Πόσον τὸ Στρασβούργον; Πόσον τὸ Μέτς; Πόσον ἡ Σεβαστούπολις; Πόσον τὸ Πόρτ-Αρθούρ; Λοιπόν, διατί ἡμεῖς θὰ κατορθώσωμεν ταχύτερα ἀπὸ δλους αὐτούς, ἐνῶ ἔχομεν διλιγότερα μέσα; Ἡ διατί δὲν θὰ κατορθώσωμεν

δ, τι κατώρθωσαν αὐτοί; "Ωστε ἐγὼ εἶμαι βέβαιος, ἀλλὰ θέλομεν καιρόν, ὅχι περισσότερον τοῦ μηρούς. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν θὰ τὸ εἰπῆς πουθενά. Μήγι ἀπορῆς ποὺ σοῦ δίδω αὐτιάς τὰς συστάσεις οὔτε ἥκουσα πῶς εἰπες τίποτε, οὕτε ἀμφιβάλλω διὰ τὴν ἔχεμύθειάν σου. Ἀλλὰ καμιὰ φορὰ παρασύρεται κανεὶς ἀπὸ μία κουβέντα, καμιά συζήτησι, καὶ τὰ λόγια του ἐπαναλαμβάνονται ὑπερβολικά.

Περιβάλλομεν βραδέως τὸ φρούριον, καὶ προσεγγίζομεν βραδέως τὸ πυροβολικόν μας, ἀκοιβῶς διὰ τῶν τρομερῶν βράχων ποὺ περιέγραφεν ὁ Ἰπποκράτης ὡς ἀπορθήτους, καὶ ἐτοιμάζομεν γενικὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Τὸ σχέδιον τοῦ Σαπουντζάκη δὲν ἦτο αὐτό. Ἐὰν ἦτο αὐτό, θὰ τὸ ἀκολουθούσαμεν, ἀσφαλῶς, διότι εἶναι τὸ τυπικὸν σχέδιον πάσης πολιορκίας, καὶ εἰς τὰς πολιορκίας δὲν ὑπάρχουν ἐμπνεύσεις, ὅπως εἰς τὸν πόλεμον τοῦ πεδίου. "Ωστε, τὸ σχέδιον μᾶς πολιορκίας εἶναι ἀπλοῦν, μόνον ἡ ἐκτέλεσις εἶναι δύσκολος, πολὺ δύσκολος.

Λοιπόν, τὸ κακὸν τοῦ Σαπουντζάκη ἦτο ὅτι δὲν εἶχε κανὲν σχέδιον, τὸ δὲ Ἐπιτελεῖον τον ἦτο διηρημένον καὶ συνεζήτει διάφορα σχέδια, χωρὶς νὰ ἐφαρμόζῃ κανέν. Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ μεραρχίαι ἐποικώδουν ἀσκόπως ἐγίνοντο μάχαι ἄσκοποι, ἐχάνετο κόσμος. Ἰδοὺ διατὶ δὲν ἐπετύγχανεν ὁ Σαπουντζάκης.

Αὐτὸ τὸ χάος ἐπρεπε νὰ τακτοποιηθῇ ἐδέησε νὰ κάμωμεν τὸν ἴσολογισμόν μας, καὶ νὰ ἰδοῦμε τί ἐπέτυχεν ἀπὸ ὅτι ἐγινε, νὰ τὸ κρατήσωμεν καὶ νὰ τὸ συνδυάσωμεν ἀρμονικῶς, καὶ τί νὰ ἀπορρίψωμεν. Ἐπειτα νὰ βάλωμεν μίαν βάσιν καὶ νὰ τραβήξωμεν ἐμπόρος. Νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὰς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ, νὰ κοινήσωμεν τὸ πυροβολικόν μας ἔως τὴν μύτη τοῦ ἐχθροῦ, νὰ προχωρήσωμεν τὸ πεζικόν μας βραδέως, βραδύτατα, προφυλαγμένον. Ἐν τῷ μεταξὺ νὰ στείλωμεν παντοῦ τροφάς, νομήν, πυρομαχικά. Νὰ φέρωμεν στρατεύματα ἀπὸ βορρᾶ, δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν.

"Ολα αὐτὰ εἰς ἔνα μῆνα! Καὶ ἐγὸ ἀπορῶ πῶς τὸ κατώρθωσαμεν καὶ τὸ κατωρθώσαμεν διότι ὁ ἐχθρὸς ἦτο καὶ εἶναι εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Λοιπόν, δῆλος ὁ κόσμος ἀς κάμη ὑπομονῆ.

Τώρα, ἂν ἄλλοι νομίζουν ὅτι εἴμποροῦν νὰ γίνουν ταχύτερα, ἀς ἐλθουν νὰ διευθύνουν. "Οσον δμως εἶμαι ἐγὼ ἐδῶ, τρέλλες δὲν ἀφίρω νὰ γίνουν.

Καὶ ἡ ὑγεία τοῦ στρατοῦ ἐκαλλιτέρευσε πολύ, διότι ἐστελλαν μὲν τροφάς, κοινάκ, σταφίδα, μάλλινα, ἀλλ' ὅλα ἐσυσσωρεύοντο εἰς Πρέβεζαν καὶ δὲν ἐφθανε τίποτε εἰς τὸν στρατόν, λόγῳ κακῆς δργανώσεως τῆς ὑπηρεσίας τῶν μεταφορῶν. Τί κόπος ἐχρειάσθη διὰ νὰ δργανωθῇ, δὲν φαντάζεσαι. Εἰργάσθησαν πολλοὶ εἰς αὐτά, καὶ κνοίως ὁ Χρονσανθόπουλος.

Αὐτή, λοιπόν, εἶναι ἡ κατάστασις. Τώρα τρώγοντες δλοι, ἀναπαύονται, δὲν κρυώνονται πολλοί. Σκοτώνονται βέβαια, καὶ πληγώνονται, καὶ ἀρρωστάνονται — πόλεμος εἶναι. Ἀλλ' ὅχι ὅπως πρίν.

«Δὲν ἔννοω νὰ παίξω τὰ Γιάννενα κορώνα ἢ γράμματα...»

203

Λοιπόν, τὰ Γιάννενα θὰ παρθοῦν, ἀλλὰ μὲ ὑπομονῆν, καὶ ἐπιμονῆν, καὶ χρόνον.

Διέκοψα διὰ νὰ ὑπάγω μὲ τὸν Δούσματην καὶ τὸν Στρατηγὸν εἰς Πέτραν, όπου γίνεται ἡ ἐκφρότωσις τῶν ἐφοδίων ἀπὸ Πρέβεζαν ἵνας μικρὸς τεχνητὸς λιμήν.

Αὐδιον ἔρχεται ὁ Βενιζέλος. Διατὶ ἀραγε; Φαντάζομαι τί θὰ μᾶς βρίζουν διὰ τὴν ἀργοποίιαν μας—διὰ νὰ κονβαληθῇ ὁ Βενιζέλος...

Ἐγὼ ἔχω ἡσυχη τὴν συνείδησίν μου. "Ἐγινε δ, τι ἦτο δυνατόν, καὶ θὰ τικήσωμεν, ἀλλὰ θέλομεν χρόνον. Ἐὰν ἄλλοι εἴμποροῦν νὰ τὸ κάμουν ταχύτερα, «ἴδον ἡ Ρόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ σῆδημα». ἀς ἐλθοντν νὰ διευθύνουν.

Ἐγὼ εἶμαι βέβαιος διὰ τὸ ἔργον μου δτι εἶναι τὸ καλλίτερον. Ἀλλ' εὐχαρίστως παραχωρῶ τὴν θέσιν μου εἰς ὅποιον ὑπόσχεται νὰ τὸ κάμη καλλίτερα. Λιότι καὶ ἀπὸ μερικὰς ἀποσιωπήσεις σου καταλαβαίνω δτι θὰ ἡρχισε κατακραυγή. Ἐσύ δμως ἔχε πεποίθησιν. Θὰ ἰδοῦμε, λοιπόν, καὶ μὲ τὸν κ. Βενιζέλον αὐδιον τί θέλει. Θὰ κάμω γοῦστο καὶ θὰ σοῦ γράψω.

Πότε θὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ ἴστορία; Ἀπὸ ἡμᾶς ἔξαρταται. Ἀλλὰ ἐγώ, δμοιογῶ, δὲν ἔννοω νὰ παίξω τυχερὸ παιγνίδι τὰ Γιάννενα—pile ou face. Ἐννοῶ νὰ τὰ πάρω ἀσφαλῶς. Ἐὰν οἱ Αθηναῖοι ἀνυπομονοῦν, ἀς ἐλθοντν αὐτοί.

Ἐλπίζω δμως ἐντὸς τοῦ Φεβρουαρίου νὰ τελειώσωμεν.

Φιλιππιάς, 10 Φεβρουαρίου 1913.

Μήν ἀνησυχῆς δι' ἐμὲ ἐδῶ. Ζῶμεν πολὺ καλά, καὶ ἀρμονικώτατα. Δὲν συμβαίνουν αἱ διενέξεις τῆς Μακεδονίας. Ἐπῆρα τὴν θέσιν μου. Συγκατοικεῖς τὸ ἰδιον δωμάτιον μὲ τὸν Πάλλην καὶ τὸν Στρατηγόν. Η ὑγεία μου εἶναι ἀριστη.

Ηλθεν ὁ Βενιζέλος μὲ πολὺ μεγάλα κομπλιμέντα εἰς τὸν Λιάδοχον καὶ εἰς δλονς μας. Κάθε ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὑπωπτεύμην καὶ σοῦ ἔγραφα. Ἡλθε διὰ νὰ μᾶς εύκολύη. Λὲν εἴμπορω νὰ σοῦ γράψω περισσότερα. Θὰ σοῦ τὰ εἰπῶ δταν ἐλθω. Ἐφυγεν ἐνθουσιασμένος.

Δὲν ἔχω δρεξι νὰ σοῦ γράψω διὰ τὰ πολεμικά πηγαίνουν καλά, πολὺ καλά, καλλίτερα ἀπ' δ, τι ἐνόμιζα, καὶ, ἀν μᾶς βοηθήσῃ ὁ Θεός, θὰ πάρωμεν τὰ Γιάννενα.

Φιλιππιάς, 12 Φεβρουαρίου 1913.

Τὰ τῆς πληγῆς μου εἶναι ἀνοησίαι, καὶ ἀπορῶ πώς ἔγραφαν τέτοιες ψευτιές, καὶ σὲ ἀνησύχησαν χωρὶς λόγον.

Μοῦ γράφεις τὰ τῶν ἐδῶ κυριῶν, καὶ δι τοῦ σὲ ἐπείραξαν, κλπ. Εἶναι πράγματι κυρίαι ἐδῶ ἔγὼ δὲν εἶδα καμία, οὔτε ἔχω ὅρεξιν. Ἀλλὰ γίνονται ἄσχημα πράγματα ἐδῶ. Ὅταν ἔλθω θὰ σοῦ εἰπῶ. Εἶναι καὶ αὐτὸ μία αἴτια ποὺ μὲ ἀπορήσε, πλὴν τῆς τρομερᾶς ἔργασίας ποὺ μοῦ ἔπεσε: εἶναι καὶ ἡ λύπη καὶ ἡ λύσσα μου δι' ὅσα γίνονται.

Τί νὰ γίνῃ; Διὰ δόξαν ποὺ μοῦ γράφεις δὲν δίδω πεντάραν τσακισμένη. Ἀλλὰ εἶναι ὑψίστη ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ πάρωμεν τὰ Γιάννενα· καὶ θὰ τὰ πάρω.

Φιλιππιάς, 16 Φεβρουαρίου 1913.

Δὲν πταίω ἔγω· σοῦ ἔγραφα τακτικά. Ἀλλὰ ἔνεκα τῆς πανοκαιοίας καὶ τοῦ Χαμπριέ*, διεκόπη ἡ ταχυδρομικὴ συγκοινωνία· καὶ ἔπειτα ἥλθαν εἰς Ἀθήνας πολλὰ ταχυδρομεῖα μαζύ, σωρεία ἐπιστολῶν, τὰς δροίας οὔτε καιρού, οὔτε προσωπικὸν εἶχαν νὰ τὰς ταξινομήσουν καὶ νὰ τὰς διανείμουν, διότι πολλοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ταχυδρομείου Ἀθηνῶν τοὺς ἔστειλαν εἰς τὰ νέα μέρη. Αὐτὰ μοῦ ἐξήγησεν ὁ ἐδῶ διευθυντής τοῦ ταχυδρομείου καὶ τηλεγραφείον, καὶ μοῦ εἶπε νὰ στέλλω τὰς ἐπιστολάς μου δι' αὐτοῦ καὶ θὰ φροντίζῃ αὐτὸς νὰ σοῦ ἔρχωνται γρήγορα. "Ωστε τὴν παροῦσαν θὰ τὴν λάβῃς γρήγορα.

Πότε θὰ σὲ ξαναϊδῶ; Ὁ καιρὸς περνᾶ, αἱ προετοιμασίαι μας πλησιάζουν εἰς τὸ τέλος· θὰ τελειώσωμεν. Ἔσκασα εἰς τὴν ἔργασίαν, εἰς τὸν κόπους, σωματικὸν καὶ διανοητικόν. Βροχές, χιόνια, ξενύχτια, ὅβιδες, σφαῖρες. Ἀλλὰ τώρα ἔτελείωσαν δλα. Ἡ ἔργασία ἔπανσε καὶ ἀναμένομεν τὴν στιγμήν. Θὰ ἐπιτύχωμεν; Ἔγὼ ἔκαμα δ, τι ἦτο δυνατὸν διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν, καὶ δλα ἐτοιμάσθησαν διὰ τὰ ἐπιτύχωμεν. Ἐὰν ἀποτύχωμεν, τότε, ἀνθρώποι εἶμεθα, θὰ κύψωμεν τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ ἐξαπολούθησωμεν τὸν ἀγῶνα, ὡς στρατιῶται. Ἔσύ, ἀγαπημένη μου, ἔχεμύθεια· κλεῖσε τὸ στόμα σου— ἐξακολούθησε δπως κάμητς τώρα.

Δὲν βλέπω τὴν ὥρα νὰ τελειώσῃ αὐτὸς δ πόλεμος, νὰ ἔλθω νὰ ζήσωμεν ἥσυχοι μαζύ. Μᾶς ἐδόξασε, ἀλλὰ τι νὰ τὴν κάμω τὴν δόξα; Τὰ ἰδικά μου δηνειρα τὰ ξέρεις. Εἶμαι ἐνθουσιασμένος ποὺ ἔκαμα τὸ παθῆκον μου,

* Τὸ Χαμπριέ μικρὸ τουρκικὸ εὑδρομο, εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια κι ἔκανε διάφορες καταδρομὲς στὸ Αἴγαο, χωρὶς μεγάλες ζημιές, ἀλλὰ ποὺ εἶχαν ἀναστατώσει τὶς συγκοινωνίες.

«Αύτὴν τὴν στιγμὴν ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν μάχην».

ὑπηρέτησα τὸν τόπον μου, δπως ἡμποροῦσα καλλίτερα, τὸ ὅποῖον μοῦ δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ἡσυχάσω μὲ τὴν γυναικοῦλα μου, καὶ τὰ παιδάκια μου, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὸν βίον μας.

Φιλιππιάς, 19 Φεβρουαρίου 1913.

Ἄντην τὴν στιγμὴν, 8^{1/2} πρωΐ, ἀναχωροῦμεν μὲ τὸν Διάδοχον διὰ τὴν μάχην. Σήμερον ἀρχίζει τὴν μάχην τὸ πυροβολικὸν καὶ αὖροιν εἶναι ἡ γενικὴ ἐπίθεσις. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φύγω ἀπὸ ἐδῶ χωρὶς νὰ στείλω εἰς ἐσένα καὶ τὰ παιδιά μας χίλια φιλιά, χρυσῆ μου, ἀγαπημένη μου.

Ἐλπίζω δλα νὰ τελειώσουν καλὰ καὶ νὰ σοῦ τηλεγραφήσω ἀπὸ τὰ Γιάννενα.

Χθὲς καὶ προχθὲς ἡμουν εἰς τὴν γραμμὴν μὲ τὸν Δούσμανην καὶ ἐπέβλεψα δλα, νὰ εἶναι δλα ἔτοιμα, δ, τι ἐπρεπε.

Ἐμεῖς δλοι ἐκάμαμεν τὸ παθῆκον μας· τώρα, δ Θεὸς βοηθός!

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 25 Φεβρουαρίου 1913.

Μόλις σήμερα κατορθώνω νὰ σοῦ γράψω. Τὸ τελευταῖον μου γράμμα ἦτο τῆς 19ης, δλίγον πρὶν ἡ ἀναχωρήσω διὰ τὴν μάχην τῶν Ιωαννίνων ἔπειτα ἥλθαν τὰ γεγονότα φαγδαῖα, καὶ ἔως χθὲς τὸ βράδυ δὲν ηὗρα οὔτε μίαν στιγμὴν ἥσυχας.

Ἡ μάχη ἥρχισε ἀπὸ τὸ πρωΐ τῆς 19ης. Ὁλην τὴν 19ην, καὶ τὴν νύκτα πρὸς τὴν 20ήν, ἐξηκολούθησεν ἔνας τρομερὸς πανοιοβολισμός· ἔπεισαν ἀπάνω στὸ Μπιζάνι 25 χιλιάδες δρίδες!

Τὴν 20ήν τὸ πρωΐ, ἔγινεν ἡ γενικὴ ἐπίθεσις. Τὴν 20ήν τὸ βράδυ, ἥμεθα κύριοι τοῦ ἔχθροῦ. Τὴν νύκτα τῆς 20ῆς πρὸς τὴν 21ην ἐξηκολούθησεν ὁ πανοιοβολισμός.

Τὸ πρωΐ τῆς 21ης ἔφθασαν δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἐσσάτ, ἀναγγέλλοντες δτι παραδίδεται ἄνευ δρων. Τὸ μεσημέρι τῆς 21ης ἡμουν μὲ τὸν Φῶντα εἰς τὰ Ιωαννίνα, καὶ ὑπεγράφαμεν μὲ τὸν Τούρκον τὸ πρωτόκολλον τῆς παραδόσεώς των. Τὸ πρωτόκολλον ἦτο σκληρόν. Ἡ παράδοσις ἔγινεν ἄνευ δρων.

Ωμίλησα πολλὴν ὥραν καὶ μὲ τὸν Ἐσσάτ καὶ μὲ τὸν Βεχίπ βέην. Εἶναι εὐγενέστατοι ἄνθρωποι, εὐδωπαῖκῶς μορφωμένοι. Τὴν 21ην τὸ βράδυ, ἥμουν πάσω εἰς Ἐμίν Αγᾶ.

Τὴν 22ην εἰσήλθομεν, ἀκολουθοῦντες τὸν Διάδοχον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, εἰς Ιωαννίνα. Προηγεῖτο δ Διάδοχος, ἔπειτα ἥρχοντο δ Δαγκλῆς

καὶ δὲ Δούσμανης, ἔπειτα οἱ Πρίγκηπες, ἔπειτα τὸ τιμῆμα τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὅποίου ἐγώ (δηλαδὴ Φώντας, Πάλλης, Ρακτιβάν, Βερνάρδος, Καλλέργης, Στάϊκος). Ἐπειτα τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Ἐπειτα δ στρατός. Ἡ εἰσοδος ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἀποθέωσις. Ἐγώ, τί νομίζεις ὅτι ἐσκεπτόμουν; Ὅτι ἀπὸ δλα αὐτὰ τὰ θεατρικὰ πράγματα, ἐπροτιμοῦσα νὰ σὲ εἶχα κοντά μου — μόνοι μας νὰ ἐκάναμεν ἔνα ώραιον περίπατον.

Διὰ τὴν μάχην, ἐφρόντισα νὰ δώσουν εἰς τὸν Παπαβασιλείου μίαν καλὴν θέσιν διὰ νὰ ἀναδειχθῇ καὶ αὐτός. Τὸν ἔκαμα ἐπιτελάρχην τῆς 3ης φάλαγγος, ἥ δοπιά ἔκαμε τὴν κύκλωσιν ἀπὸ τὸ Κοπάνι, ὅπισθεν τοῦ Ὀλίτσικα, ἐκνορίευσε τὴν Τσούκαν καὶ τὸ Δουρούτη (πᾶνε αἱ ἀπόρρητοι θέσεις τοῦ Ἰππη^{*} καὶ ἡ εἰρωνεία τῆς τύχης — καὶ ἐμοῦ — τὸν ἔβαλε τὸν ἵδιον νὰ τὰς κυριεύσῃ!).

Σοῦ ἐσωκλείω τὸ σχέδιον τῆς μάχης. Βλέπεις τὰ δχνρώματα Καστρίτσα, Κοτσελίου, Μπιζάνι, Ἀγ. Νικόλαος, Τσούκα, Δουρούτη. Ὁλα δχνρώτατα. Τὰς ἀρχικάς μας θέσεις τὰς σημειῶ μέσα. Ὡς βλέπεις, ἐστρέφοντο κυρίως κατὰ Μπιζάνι, Κοτσελίου καὶ Καστρίτσας. Μὲ κόπους τρομερούς, ἀνεβάσαμεν τὸ πυροβολικὸν εἰς τὰς θέσεις ποὺ σημειῶ μὲ +. Ἐχρειάσθη ἐβδομάδων ἐργασία, διότι εἶναι βραχώδη βουνά. Οἱ Τοῦρκοι ἐπείσθησαν τελείως ὅτι θὰ τοὺς ἐπιτεθῶμεν κατὰ Μπιζάνι, Κοτσελίου καὶ Καστρίτσας, καὶ ἐσυσσώρευσαν ἐκεῖ δλα τους τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικὰ καὶ τὰ καλλίτερά τους τάγματα. Ἐτελειοπόίησαν τὰ δχνρώματά των καὶ τὰ ἐκάλυψαν μὲ πυκνότατα συρματοπλέγματα. Ἡρχισα ἀπὸ τὰς 4 Φεβρουαρίου νὰ μελετῶ λεπτομερῶς πῶς θὰ ἐγίνετο ἡ ἐπίθεσις, καὶ ἰδίως τὸ κόψιμο τῶν συρματοπλεγμάτων. Βλέπων τὰς δυσκολίας καὶ πειθόμενος ὅτι οἱ Τοῦρκοι συνεκέντωσαν δλην τους τὴν προσοχὴν εἰς Μπιζάνι καὶ Καστρίτσα, συνέλαβα τὴν ἰδέαν νὰ τοὺς προσβάλωμεν εἰς τὸ δυτικὸν μέτωπον ἀπὸ Μανωλάσας μέχρι Δουρούτης.

Ἡ ἰδέα ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ δυτικοῦ μετώπου εἶχε πρὸ μηνῶν ἔλθει εἰς πολλοὺς καὶ μοῦ τὴν ἐπότειναν διάφοροι. Ἀλλὰ τὴν εἶχα ἀπορρίψει, διότι καὶ τὸ δυτικὸν μέτωπον εἶναι δχνρώτατον ἐκ φύσεως. Ἐπομένως, ἐφόσον δὲ ἐχθρὸς εἶχε δυνάμεις παντοῦ, τοιαύτη ἐπίθεσις δὲν εἶχε μεγάλην ἀξίαν. Θὰ ἦτο εύκολωτέρα ἀπὸ τὸ Μπιζάνι, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀσφαλῆς. Τότε μόνον θὰ ἐφερεν ἀποτέλεσμα ἐὰν δὲ ἐχθρὸς εἶχεν δλας του τὰς δυνάμεις εἰς Μπιζάνι, Κοτσελίου καὶ Καστρίτσα. Ὅταν λοιπὸν ἐπείσθη ὅτι ἐκεῖ ἐσυσσώρευσε πλέον τὰς δυνάμεις του, τότε ἀπεφάσισα.

*Ητο τὸ ἀπόγευμα τῆς 9ης Φεβρουαρίου. Καιρὸς ψυχρός, βροχερός,

* Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰπλοκράτη Παπαβασιλείου τὸν συσπουδαστὴ τοῦ Μεταξᾶ στὴ Γερμανία καὶ φίλο του, "Υπουργὸς Ναυτικῶν στὴν περίοδο τῆς Τειάρης Αὐγούστου, ποὺ πέθανε τὸν Ὁκτώβρη τοῦ 1951.

συννεφώδης, ἄνεμος. Ἐκαθήμεθα δλόγυρα ἀπὸ τὸ τζάκι (εἰς Φιλιππιάδα), δὲ Δούσμανης, δὲ Φώντας, δὲ Πάλλης, δὲ Σταϊκος καὶ ἐγώ. Ὁμιλούσαμε διὰ τὰς δυσκολίας τῆς ἐπιθέσεως.

Οἱ Πάλλης ἔφερε τὸν λόγον πάλιν διὰ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ δυτικοῦ μετώπου καὶ ἔλεγε: «Κοῖμα ποὺ συνεκέντωσαμε διὰ ἐμεῖς δεξιὰ καὶ δὲν γίνεται».

Τότε μοῦ ἤλθεν ἡ ἐμπνευσις: «Γίνεται!» φωνάζω. Καὶ ἄρχισα ὑπολογίζων τάγματα, συντάγματα δρειβατικῆς πυροβολαρχίας, πῶς θὰ ἀποσυρθῶν, πῶς θὰ συγκεντρωθῶν ἀριστερά, πῶς θὰ κινηθῶν. «Μία φάλαγξ θὰ ὑπάγῃ ὅπισθεν τοῦ Ὀλίτσικα». Ἡμονυ ἀκράτητος.

Απὸ τὰς 9 Φεβρουαρίου ἔως τὰς 14 συνέταξα δλας τὰς διαταγὰς τῆς κινήσεως καὶ τὰς ἐκράτησα μυστικά· ἐκτὸς τῶν πέντε προσώπων, ποὺ σοῦ εἶπα, δὲν ἦξενδε κανεὶς ἄλλος τίποτε. Οὔτε πρίγκηπες, οὔτε πριγκήπισσαι. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθησεν ἡ τοποθέτησις πυροβόλων δεξιά, καὶ ἐνίσχυσις δεξιά, ἔκει ποὺ σημειώθη «8η Μεραρχία καὶ 6η Μεραρχία», δχι μόνον διὰ νὰ ἐξαπατηθῇ δὲ ἐχθρός, ἄλλα καὶ διὰ νὰ ἐχωμεν ἐκεῖ ἴσχυρὸν μέτωπον, τὸ δόπον τῶν συγκρατήση τὸν ἐχθρὸν διὰ νὰ τοῦ τὴν καταφέρωμεν ἔξαφρα.

Συγχρόνως ἔκαμα διαταγὰς τέτοιας, ὥστε νὰ ἐξαπατηθῶν δλοι οἱ ἰδιοί μας ἀξιωματικοί, διτο ἡ ἐπίθεσις θὰ γίνη δεξιά. Διότι οἱ περισσότεροι εἶναι φλύαροι, καὶ ἦξενδε διτο δὲν κρατοῦν μυστικά. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος ἦσαν αἱ εἰς Φιλιππιάδα συναθροισθεῖσαι τονδαίνες καὶ δεμι - τονδαίνες, τῶν δόποιων ἡ περιέργεια καὶ ἡ ματαοδοζία νὰ τὰ ξέρουν δλα ἦσαν πολὺ ἐπικίνδυνοι διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις μας. Ἐγὼ μὲν δὲν ἐσύχναζα εἰς καμμίαν ἀπὸ αὐτάς, ἄλλα ἐσύχναζαν ἄλλοι καὶ ἔδιαν ραπόρτα. Ὡστε ἡ γενικὴ σχηματισθεῖσα πεποίθησις διτο θὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ Μπιζάνι καὶ Καστρίτσας ἐπρεπε νὰ ἐνισχυθῇ καὶ διὰ τὰς κυρίας τῆς Φιλιππιάδος. Καὶ τὸ καιώρθωσα! (φαντάζεσαι τώρα τὴν φούρκα των!).

Τὰς 15 τοῦ μηνός, παρουσιάζομεν τὸ σχέδιον εἰς τὸν Διάδοχον καὶ μένομεν σύμφωνοι. Τὰς 16, ἐκδίδομεν τὰς διαταγάς, χωριστὰ εἰς τὸν καθένα, χωρὶς νὰ εἰξεύῃ κανεὶς περὶ τίνος πρόκειται. Μόνον δὲ Μοσχόποντος, διτος θὰ ἔκαμε τὴν ἐπίθεσιν, τὸ ἦξενδε. Τὰς 17 καὶ 18, δὲ Δούσμανης καὶ ἐγώ ἐπήγαμεν εἰς τὸ Ἐμίν Αγᾶ. Ἐκεῖθεν, ἐν μέσῳ τρομερᾶς χιονοθύελλης, διήρχοντο ἐν πάσῃ μυστικούτη τὰ στρατεύματα, μεταβαίνοντα εἰς τὸ ἀριστερόν. Ἐφόρτυζα νὰ τοὺς δοθῶν δλα· φαγητόν, κονάκ, κτήνη.

*Ἐσχηματίσθησαν τρεῖς φάλαγγες. Μία, τὴν 17ην ἐσπέρας, εἰς Κοπάνι— αὐτὴ ἥτο δπον δ "Ιππης ἥτον ἀρχηγὸς Ἐπιτελείου—, ἥ δοπιά τὴν 18ην καὶ 19ην ἐπορεύθη μυστικά εἰς Πλέσσα δπισθεν τοῦ Ὀλίτσικα, δρονς ὑψηλοῦ καὶ σκεπασμένου ἀπὸ χιόνια. Καὶ δύο ἄλλαι φάλαγγες, τὴν 19ην, δεξιὰ τὸν Ὀλίτσικα, ποὺ ἐγώ ἐσημείωσα 19 εἰς τὸ σχέδιον. Τὸ δλον, 24 τάγματα καὶ 24 δρειβατικά κανόνια.

Φαντάσου, ἐσυναθροίσθη ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν 20 χιλιάδες στρατός, χωρὶς νὰ πάρῃ κανεὶς εἰδῆσιν. Οὕτε αἱ κυρίαι καὶ δεσποούναι (;) τῆς Φιλιππιάδος. Αὐτὰς διετάξαμεν νὰ μένουν ὑπὸ περιορισμὸν καὶ ἐπιτήρησιν τὰς ἡμιποδίσαμεν διὰ τῆς ἀστυνομίας νὰ ἔβγονταν ἀπὸ τὴν Φιλιππιάδα. "Οσαὶ δὲ ἥσαν εἰς νοσοκομεῖα εἰς Ἐμίλιον Ἀγᾶ, διετάξαμεν νὰ μένουν κλεισμέναι εἰς τὰ νοσοκομεῖα. Θυμοί, διαμαρτυρίαι, παρακλήσεις, εἰς οὐδὲν ἵσχυσαν. Συγχρόνως διεκόψαμεν πᾶσαν ἐξ Ἡπείρου, "Αρτης καὶ Λευκάδος, συγκοινωνίαν οὔτε ταχυδρομεῖα, οὔτε τηλεγράφους.

Τὰς 19 πρωΐ, ἡμερα εἰς Φτελιᾶ. Ἡ μάχη ἤρχισε. Τὰς 20, αἱ τρεῖς φάλαγγες ἐπετέθησαν, δύος σοῦ τὰς ἐσημείωσα. Ὁ ἔχθρος αἰφνιδιάσθη τελείωσ, κατεστράφη. Τὸ βράδυ, τὸ Μπιτζάνι, συντριβὲν ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ, ἐκνικλώθη ἀπὸ πάσω. Τὴν νύκτα παρεδίδετο. Νεκροὶ καὶ τραυματίαι ἰδικοί μας οὔτε 400. Ἐχθροί, πλῆθος.

Κατὰ τὰς δύο ἡμέρας τῆς μάχης ἡμερα εἰς Φτελιᾶ.

Συγχαρητήρια πλῆθος. Ἄλλα τὰ γλυκὰ συγχαρητήρια σου ἡταν ἡ δραϊοτέρα μου ἀμοιβή.

Τώρα ἐτελειώσαμεν, καὶ ἡσυχάσαμεν.

"Ελπίζω γρήγορα νὰ ξαναϊδωθῶμεν, καὶ νὰ ἀπομονωθῶμεν οἱ δυό μας ἀπὸ δλον τὸν ἄλλον κόσμον, νὰ ζήσουμε τὴν ζωὴ μας. Σὲ βεβαιῶ, τὴν νίκην τὴν ἐδέχθην ὡς καθῆκον ἐκπληρωθὲν καὶ τίποτε ἄλλο. Καί, πρὸ παντός, ὡς ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τῆς Ἡπείρου, ἀπολύτρωσιν ἡ δποία θὰ ἐπισπεύσῃ τὴν συνένωσίν μας.

Φαντάσου, τὴν νύκτα τῆς νίκης μοῦ ἥλθαν 8 γράμματά σου, δλα μαζύ. Καὶ τὸ πρωΐ τῆς 22ας Φεβρουαρίου, πρὶν κινήσωμεν διὰ τὴν εἰσόδον εἰς τὰ Γιάννενα, τὰ ἐδίαβαζα δλα εἰς Ἐμίλιον Ἀγᾶ. "Υπὸ θαυμάσιον ἥλιον, ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ χιονοσκεποῦς Ὀλίτσικα. Καὶ μοῦ ἐφαίνετο πῶς μοῦ γελοῦν δλα.

"Ηθελα νὰ σοῦ γράψω πολλά· ἀλλὰ μοῦ ἐφαγε τὴν ὥρα τὸ σχέδιο τῆς μάχης. Ἄλλα αὐτὸ ἐπρεπε νὰ σοῦ τὸ στείλω. Εἶσαι τὸ μόνον πρόσωπον ποὺ γνωρίζει πῶς ἔγινεν ἡ μάχη. Οὕτε Βασιλεῖς, οὔτε κυβέρνησις γνωρίζουν ἀκόμη, παρὰ μέσες-ἄκρες. Ἄλλα ἡ Λέλα μου ἐπρεπε πρώτη ἀπὸ δλους νὰ τὸ μάθῃ.

• • • • •
Ιωάννινα, 27 Φεβρουαρίου 1913.

• • • • •
"Ἐδῶ ἐμαζεύθηκεν δλο τὸ σκυλολόγι τῶν Ἀθηνῶν: Λ., Ε., Ν., κλπ. "Ηλθαν νὰ πιοῦν τὸ τοσαὶ τους καὶ νὰ φλερτάρουν ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα τὸ ποτισμένο ἀπὸ τὸ αἷμα, τὸ αἷμα ποὺ ἀχνίζει ἀκόμη.

Δεὶν ἡρκέσθησαν εἰς αὐτό, ἀλλ' ἐλεηλάτησαν καὶ ἔνα τζαμί. "Ενας κύριος Λ., ἐπειδὴ ἐπόσφερε χρήματα διὰ νοσοκομεῖα, προσεκολλήθη εἰς μίαν πριγκήπισσαν καὶ ἔγινεν ὁ φαβορὶ τῶν ἐδῶ νοσοκόμων - κυριῶν. Ἐπίσης μία κυρία Ρ. Αὐτοὶ οἱ δύο, μὲ τὰς δεσποινίδας Ε. καὶ κάτι ἄλλες τέτοιες, εἰσέβαλον εἰς ἔνα τζαμί ἐδῶ, καὶ διήρπασαν τὰ κοράνια καὶ ἄλλα ἴερα καὶ πολύτιμα.

Μόλις ἐγγράψθη, ἐνήργησα ἀμέσως καὶ διετάχθη ἡ σύλληψις τοῦ Λ., καὶ ἡθέλησα νὰ συλληφθοῦν καὶ αἱ ἄλλαι. Ἄλλα κατώφθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἀποδίδουσαι τὰ ἀρπαγέντα. Ἀκόμα δὲν ἐκοινολογήθη. Ἐννοῶ νὰ τοὺς διώξων ἀμειλητως. Ὁ Λ. ἐφνυγε διὰ Προβέζης, ἐξεδόθη ὅμως διαταγὴ συλλήψεως τον εἰς Πάτρας καὶ Πειραιᾶ.

"Εχω ἀγορέψει τρομερὰ ἐναντίον αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἡ μᾶλλον ἐναντίον αὐτῆς τῆς κλίκας, ἡ δποία λερώνει τὴν κοινωνικήν μας τάξιν. Διότι ἡμεῖς εἰμεθα ἡ ἀριστοκρατία.

Τώρα ἄρχισε ἡ καταδίωξις τῶν λειψάνων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Στέλλεται στρατός μας εἰς Ἀργυρόκαστρον καὶ στρατός εἰς Προμετήν. Τὸ διόπλιον τὸ στέλλομεν εἰς Πρέβεζαν διὰ Θεσσαλονίκην. Ἄλλα, ἐλπίζω, δτι ἡ εἰρήνη εἶναι ἔγγυς, καὶ θὰ γνοίσω κοντά σου.

• • • • •

Ιωάννινα, 1 Μαρτίου 1913.

Χθὲς διάδοχος είχε προσκαλέσει καὶ ἐπεσκέψθησαν τὸ Μπιζάνι αἱ ἐδῶ κυρίαι. "Οταν ἔκαμπε μερικὰς προσκλήσεις ἔτυχε νὰ είμαι καὶ ἔγω παρών, καὶ μὲ προσεκάλεσε καὶ ἔμε. Ἐπῆγα λοιπὸν καὶ ἔγω, μὲ συντροφιὰν προσώπων δχι πολὺ συμπαθῶν, τῶν δποίων αἱ ἔξεις καὶ τὰ καμώματα δὲν προσαρμόζονται μὲ τὰς ἰδέας μου.

"Ημονυ τὸ ἀντικείμενον τῆς γενικῆς περιεργείας. "Ενας ἄλλος θὰ ἔκαμπα ρωνε· ἔγω ἀηδίαζα. Εἰς τὸ Μπιζάνι ἀπεισονώθην. Σὲ ἀποζητοῦσα. "Εάν δὲν ἥτο ἡ μικρή, θὰ σοῦ ἐτηλεγραφοῦσα νὰ ἔλθης. Ἡ Λονδούνα ἡμιπορῦσε νὰ μείην μὲ τῆς γιαγιάδες. Ἄλλα εἶναι ἡ μικρή·

"Εκεῖ ποὺ ἐρρέμβαζα, ἥλθεν ἡ Σταϊκοῦλα καὶ μοῦ εἶπε: «Τί κοῦμα ποὺ δὲν εἶναι ἡ κυρία σας ἐδῶ! Θὰ ἔκαμπαμεν ὠραία συντροφιὰ μαζύ.» "Ως φαίνεται, θέλει νὰ σὲ προσεγγίσῃ. Τῆς ἀπήντησα ὅτι, ἀν δὲν ἥτο ἡ μικρή, θὰ ἥσο βεβαίως ἐδῶ μαζύ μου.

"Εγγρίζα νὰ σοῦ εῦρω κάτι τι ἐνθύμιον ἀπὸ τὸ Μπιζάνι. "Ητο δλόγυρα καταστροφὴ καὶ ἐρήμωσις. Αἱ δβίδες μας εἰχαν καταστρέψει τὰ πάντα. Παντοῦ συντρίμματα, δλα ἀνεστραμμένα. Παντοῦ δλεθρός καὶ δ θάνατος. Μέσα ὅμως σὲ κάτι πέτρες ἀνεκάλυψα δλίγα ἀνθη ἀσπρα καὶ μπλε—τὰ ἐλληνικὰ